

FAZILETA HAFIZOVIĆ
(Sarajevo)

LALA MUSTAFA-PAŠA – KLIŠKI SANDŽAKBEG I VAKIF DŽAMIJE U LIVNU?

Sažetak

Jedan od članova porodice Sokolović, koji je dostigao najviše položaje u Osmanskoj državi, i koji, vrlo vjerovatno, nakon odlaska u Carigrad više nikad nije ni kročio na prostore iz kojih je potekao, jeste Lala Mustafa-paša Sokolović. Karakteristična je i u našoj historiografiji općeprihvaćena tvrdnja da je on bio namjesnik sandžaka Klis u periodu 1574-1577. godine, te da je u Livnu, neslužbenom centru ovog sandžaka, dao podići džamiju, koja se već skoro od samog svog nastanka pripisuje njemu. Na osnovu primarnih izvora dokazano je da nijedna od te dvije tvrdnje nije tačna.

Ključne riječi: historija, Osmansko carstvo, XVI stoljeće, porodica Sokolović, Lala Mustafa-paša Sokolović, džamija u Livnu, džamija u Duvnu.

Porodica Sokolović jedna je od onih porodica u Osmanskoj državi, čiji su brojni članovi imali udjela i doprinijeli uspješnom funkcioniranju mnogih institucija, u čijem su se sastavu nalazili. Dovedeni su ili došli u Istanbul najprije putem devširme, ili putem rodbinskih veza, te su, prošavši kroz obavezno obrazovanje, bivali uključivani u različite poslove. Najviše ih je bilo u administrativnom aparatu, vojsci i politici, a u nauci i kulturi skoro da ih nije ni bilo.

Mnogi članovi porodice Sokolović, pa čak i najbliži rođaci, nosili su isto ime. S obzirom na mjesta službovanja, bilo ih je po čitavom Osmanskom carstvu, ali ih je određen broj bio raspoređen i na prostorima sa kojih su potekli. To je stvorilo jedan dosta veliki problem, pitanje

identifikacije određenih ličnosti i dovelo do stvaranja određenih tvrdnji, koje se u historiografiji rabe već dugi niz godina, iako se, korištenjem primarnih izvora, sve više vidi da mnoge od njih uopće nisu ispravne.¹ Istovjetnost podataka, na prvi pogled, dovela je do tvrdnje da je Lala Mustafa-paša bio kliški sandžakbeg i da je dao podići u Livnu džamiju koja nosi njegovo ime.

Postavljeno pitanje usložnjava činjenica da je u ovom istom periodu na određenim značajnim funkcijama, u Kliškom i susjednim sandžacima, bilo više osoba sa ličnim imenom Mustafa, a od njih su bila čak dvojica Sokolovića, obojica sa titulama paše. Jedan od njih, Mustafa-paša, kasniji beglerbeg Budimskog ejaleta, vakif, između svojih ostalih zadužbina, i kasabe Rudo, bio je amidžić Mehmed-paše Sokolovića. Drugi Mustafa bio je Lala Mustafa-paša, mlađi brat Deli Husrev-paše, vezira sultana Selima I (1512-1520), takođe Mehmed-pašin bliski rođak, ali i njegov ljuti protivnik. Naravno, i njih dvojica su u mnogim slučajevima temeljito pobrkani jedan s drugim, tako da je Mustafa-paša, vakif Rudoga, dobio još i odrednicu Kara/Crni, a onda je istu odrednicu dobio i Lala Mustafa-paša. Upravo za ovoga drugoga se, na osnovu nekih izvora, istina dosta kasnijih, navodi da je taj nadimak dobio na temelju toga što je bio izrazito crne puti.² Međutim, taj se način njegovog oslovljavanja rjeđe susreće.

Poznat je životni put Lala Mustafa-paše. Njega je na dvor u Stambolu doveo stariji brat, tamo je prošao uobičajene stepene školovanja i napredovanja. Bio je izrazito sposoban, ali i vrlo ambiciozan, te je sebi dopuštao situacije da se ne podvrgne naredbama sa više instance. Taj luksuz je sebi dopuštao zbog činjenice da je bio učitelj, *lala*, princa Selima, kasnijeg sultana Selima II (1566-1574), iako je najprije uživao zaštitu i pažnju Selimovog brata, princa Bajezida. Kasnije je imao i veliku ulogu u uništenju samog Bajezida i njegove porodice. Tadašnji veliki vezir Rustem-paša pokušao je da ga udalji od princa i od miješanja u poslove dvora. Zbog toga ga je 1560. godine postavio za sandžakbega Požege. Selimovom intervencijom je dobio viši rang beglerbega Temišvara; međutim, Mustafa-paši se ta imenovanja nisu dopala: najprije je smatrao da je položaj sandžakbega općenito ispod njegovog nivoa,

¹ O problemu identifikacije raspravlja i H. Šabanović, nastojeći razjasniti zbrku koja je nastala oko vakifa četiri bosanske Ferhadije: Hazim Šabanović, "Bosanski namjesnik Ferhad-beg Vuković-Desisalić", *Zbornik Filozofskog fakulteta*, knj. IV-1, Beograd, 1957, 114-116.

² Mehmet Özkarcı, "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi*, XXV (1995), 39.

ali nije prihvatio ni dužnost beglerbega, iako je to bio jedan od najviših položaja u Carstvu. On jednostavno nije otišao ni na jednu od ove dvije lokacije.³ Kako je neposredno nakon toga imenovanja prihvatio dužnost beglerbega Vana, jasno je da su mu namještenja u Rumeliji i Ugarskoj izgledala previše daleko od prijestolnice i da zbog toga nije otišao u Temišvar. U Vanu, koji je graničio sa Safevidskom državom, ponovo je napravio problem tako što nije poštovao mirotvornu politiku, koju je tada prema ovoj državi vodilo Osmansko carstvo. Kasnije je obnašao dužnost beglerbega pokrajina Erzurum, Halep i Damask/Šam. Za ovo vrijeme stekao je ogromno bogatstvo, ali je veliki dio toga poklonio i uvakufio na razne načine.⁴ Njegovi se vakufi nalaze u Ezurumu, Gaziantepu, zatim u Ilgın-u, gradiću sjeverozapadno od Konye, koji se nalazio na putu prema Mekki, u Damasku, zatim u Jerusalimu, Mekki i Medini, Karsu, u Dženinu.⁵

Godine 1568. imenovan je vezirom, istina šestim, i uspio je da uđe u Divan, što je bio njegov zacrtani životni cilj. Nakon te godine kao serdar vodio je više vojnih pohoda na Kipar, Jemen, Gruziju, perzijske teritorije. Bio je dobar organizator i ratnik te je većinu je pohoda završio uspješno, tako da nakon njih nosi naslove “osvajач Kipra”, “osvajач Gruzije”, “osvajач Širvana.”⁶ Godine 1580. ostvario je svoj životni san, postao je veliki vezir sultana Murata III (1574-1595), ali u jednoj dotad nepoznatoj formi. Naime, on je postavljen na mjesto velikog vezira, ali bez pečata, tako da ga recimo historičar Ibrahim Alajbegović Pečevi čak

³ Bekir Küttükoğlu, “Lala Mustafa Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl 2003, cilt 27, 73.

⁴ Mustafa-paša je bio beglerbeg Halepa i Šama u periodu između 1563-1568. godine. U Šamu/Damasku dao je podići džamiju, imaret, tekiju, han i hamam, za koje postoji vakufnama, a smatra se da je u Gaziantepu dao podići jedinstveni privredno-trgovački kompleks, koji se sastojao od bezistana, hana, hamama i radionice za preradu susama (*susamhâne*), čiji su prihodi bili namijenjeni zadužbini u Damasku. Više vidjeti: M. Özkarcı, “Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi”, *Vakıflar Dergisi*, XXV (1995), 39–66. Osim toga, uspostavio je svoj vakuf i u Erzurumu, koji se sastojao od džamije, mekteba, česme, šest abdesthana/toaleta, zatim hana i hamama, te mesare i klaonice (*salhane*). Vidjeti više: Sadi Bayram, “Lala Mustafa Paşa'nın Artvin'deki 1563 tarihli vakfiyesi”, *Karadeniz Araştırmaları*, 6 (yaz 2005), 78-96. Osman Kara, “Lala Mustafa Paşanın Hayatı”, “Lala Mustafa Paşanın katıldığı seferler”. <http://akademiktarih.com> (pristupljeno 20.6.2017.)

⁵ O. Kara, “Lala Mustafa Paşanın Hayatı”, Isto.

⁶ O pohodu na perzijske teritorije vidjeti više: H. Mustafa Eravci, “Gelibolulu Mustafa ‘Âli’nin Nushatü’s-Selâtinde 1578-79 Trans-Kafkas Seferine dair Eleştiriler ve bunların Tarihi Önemi”, *Sosyal Bilimler Dergisi* c. III, I, 2001, 31-40.

svrstava u “vrijedne vezire, koji se nikad nisu uspeli do položaja velikog vezira.”⁷ Neki autori pak smatraju da je on, nakon što je poslije mnogih pokušaja, postavljen za drugog vezira, zapravo samo privremeno vršio dužnost velikog vezira do povratka aktualnog velikog vezira Sinan-paše sa vojnog pohoda na Perziju.⁸ Ali na tom svom tako dugo željenom mjestu nije proveo puno vremena umro je tri mjeseca nakon postavljanja na dužnost, te iste 1580. godine.⁹

Nijedan od osmanista, koji su se bavili ličnošću Lala Mustafa-paše, ne spominju podatak da je on bio sandžakbeg Kliškog sandžaka. Imajući u vidu njegove aktivnosti u periodu 1574-1577. godine, dakle period u kojem se on navodi kao kliški sandžakbeg, jasno je da su se one odvijale na potpuno drugom kraju Osmanske države, na frontu sa Perzijom, koji on u to vrijeme nije napuštao. Dakle, nije bilo moguće da je on boravio u Klisu, odnosno Livnu, čak ni onu jednu godinu, u periodu 1576-77 godine, koju navode neki autori.¹⁰

Jasno je da je tvrdnja da je Lala Mustafa-paša Sokolović bio kliški sandžakbeg nastala na ovim prostorima, prostorima Bosanskog ejaleta. Ona se sigurno pojavila tako što su pomiješane neke ličnosti, od kojih su sve imale lično ime Mustafa, a neke od njih su imale i rang paše, te titulu *lale*. U vezi s tim njegovim položajem kliškog sandžakbega je i tvrdnja da je on u Livnu dao podići džamiju, koja se već od XVII stoljeća naziva Lala-pašina džamija, a onda i džamija Lala Mustafa-paše Sokolovića.

Na osnovu izvora da se utvrditi da je u Livnu 1585. godine upisana Mahala časne džamije Mustafa-bega, sandžakbega Požege, koje nije bilo u prethodnim popisima, što znači da je podignuta između 1574. i 1585. godine.¹¹ Mustafa-begova džamija je te godine imala jednu osobu koja je obnašala dužnost imama i hatiba, zatim dvojicu mujezina, te dvojicu poslužitelja-kajjima. To pokazuje da se radilo o većoj zadužbini. U

⁷ Fazileta Hafizović, “Novi podaci o vakufu/legatu Benlu-age u Đakovu”, *Scrinia Slavonica* 14, 2014, 45.

⁸ Şerafettin Turan, “Lala Mustafa paşa hakkında notlar ve vesikalar”, *Bellekten*, c. XXII, Ankara 1958, 551-593.

⁹ B. Kütükoğlu, “Lala Mustafa Paşa”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 74.

¹⁰ Pa i džamija, koja se evo već tako dugo naziva njegovim imenom, sagrađena je, suđeci prema tarihu, 1577/78. godine, što ne ulazi u vrijeme njegovog pretpostavljenog mandata. Mehmed Mujezinović, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine III*, Sarajevo, 1998, 104-107. Činjenica da se on u to doba nije mogao nalaziti u Livnu nije presudna za donošenje zaključaka, ali se može dodati kao jedan argument koji se slaže sa ostalima.

¹¹ BOA TTD No. 622/162.

sljedećem popisu iz 1604. godine upisana je ista džamija i njen vakuf,¹² s tim što se sada za vakifa navodi da je postao paša, što znači da se to imenovanje desilo u periodu između 1585. i 1604. godine.

Već sami ovi podaci dovoljni su da pokažu da se ovdje ne radi o Lala Mustafa-paši Sokoloviću. On je postao paša već 1568. godine, tako da bi se taj njegov naslov morao bilježiti uz ime već od tada. Pisari osmanskih dokumenata vrlo su rijetko griješili u tim stavkama. To se pogotovo ne bi moglo desiti kada je riječ o osobi kakav je bio Mustafa-paša, koji bi to sigurno uzeo za zlo, a ne kao mogući previd. Isto tako, pisar bi sigurno zabilježio u nazivu mahale i džamije da se radi o “mir-i liva-i mezbur”, aktualnom sandžakbegu Klisa, da je on stvarno bio na tom položaju. Iz brojnih primjera pronađenih u defterima i općenito osmanskim dokumentima uvjerali smo se da pisari, koji su morali biti obrazovane osobe, godinama, pa i decenijama poslije, navode pozicije određenih ličnosti, ako su određeni posjedi bili vezani za njih i njihove porodice. U takvim slučajevima oni bi naveli, recimo, “mir-i liva sabik”, ako je čovjek živ, a nije više na tom položaju, ili “mir-i liva merhum”, ako je umro. Ako pisar za ovog Mustafa-bega u Livnu 1585. godine navodi da je sandžakbeg Požege, onda to znači da je stvarno na tom položaju. On je sasvim vjerovatno ranije mogao biti i sandžakbeg Klisa, ili je na neki drugi način vezan za ovaj sandžak, ali njegova trenutna pozicija bila je zabilježena sasvim tačno.

Novoupisana džamija Mustafa-bega, te paše u sljedećem popisu, već se odavno vezuje za Lala Mustafa-pašu Sokolovića i redovno se naziva njegovim imenom. Narodna je predaja isprela mnogobrojne priče oko džamije i njenog vakifa.¹³ Međutim, prema podacima upravo ovog

¹² TK TTD No.475/90. Vakuf je ove godine imao upisanu gotovinu u iznosu od 123.326 akči, a od najamnine osam (8) dućana, koji su mu pripadali, godišnje je sticao još 1.280 akči. Imam, koji je ujedno bio i hatib, ali je imao još nekih obaveza, sve u okviru službe u džamiji, imao je dnevno 10 akči, što je na godišnjem nivou iznos timara jednog, npr., dizdara. Prvi mujezin imao je 6, a drugi 2 akče dnevno. Muarrif, kajjim i drugi kajjim imali su takođe po 2 akče dnevno, mutevellija 5 akči dnevno. Svi navedeni, osim drugog kajjima, imali su obavezu da učestvuju u učenju hatme (*cuz'*) i u *devru*. Neobično je da je nazir/nadglednik imao 300 akči godišnje. Još je jedna stavka uvedena u ovim troškovima, a to je osvjtljenje u mjesecu Ramazanu, za šta se izdvajalo 40 akči godišnje. Treba napomenuti da je ovo bilo dodatno osvjtljenje posebno za ovaj mjesec. Ukupni troškovi su iznosili 10.635 akči godišnje, što je bila prilično velika suma. U nju nisu bili uračunati troškovi popravka džamije.

¹³ A. Aličić, “Livanjske džamije. Prilog povijesti Livna”, *Biblioteka Glasnika islamske vjerske zajednice NDH*, sv. 5, Sarajevo, 1941, 14.

popisa, te podacima o kretanju u sultanskoj službi spomenutog Lala Mustafa-paše, može se sigurno reći da on niti je kad bio kliški sandžakbeg, niti je dao podići ovu džamiju.

Istovremeno, u popisu Hercegovačkog sandžaka iz iste, 1585. godine, ista ličnost, po našem mišljenju, Mustafa-beg, upisana je kao graditelj časne džamije u kasabi Župan Potok. U ovoj kasabi, današnjem Tomislavgradu/Duvnu, upisan je džemat muslimana spomenute kasabe, sa mahalom časne džamije.¹⁴ I ovdje je donesena bilješka sa istim podacima kao i kod livanjske džamije, samo što je vakif džamije ovdje naveden kao "bivši sandžakbeg Požege": *Raniji sandžakbeg sandžaka Požega, plemeniti zapovjednik nad zapovjednicima, Mustafa-beg, dao je podići časnu džamiju u spomenutoj kasabi.*¹⁵ Vakif je uz to dao podići i mekteb pored džamije, za podučavanje stanovnika vjerskim pravilima. S obzirom na činjenicu da se u bilješci naglašava da su *neki muslimani iz neposredne okoline kasabe i iz cijele nahije došli i tu se nastanili i uzeli to za svoj zavičaj*, a imajući u vidu da je ovdje u cijeloj kasabi upisana samo jedna mahala muslimana, onda to navodi na pomisao da je džamija poslužila kao jezgro jednog sasvim novog naselja i da je ciljano podignuta s takvom namjerom.¹⁶ Mustafa-beg je, kao kliški sandžakbeg, znao važnost putnih komunikacija na tom terenu i zbog toga je dao poticaj razvoju tog naselja, koje se nalazilo u Hercegovačkom sandžaku, ali je neposredno graničilo sa Kliškim, te je tako imalo važnost za šire područje. Preko Duvanjskog polja išao je jedan krak putne komunikacije, koji je iz Splita vodio prema Sarajevu, i dalje.¹⁷

Podatak da je Mustafa-beg ovdje naveden kao bivši sandžakbeg Požege navodi na pomisao da je džamija u Duvnu podignuta nešto kasnije od džamije u Livnu. Na taj način se ovdje prvi put spominje ovo naselje,

¹⁴ Mahala nosi naziv Mahala časne džamije Mustafa-pašine, dok se u bilješci vakif navodi kao Mustafa-beg. *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, II. Dešifrirao i sa osmansko-turskog jezika preveo i naučno obradio Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 2014, 390-391. To znači da je Mustafa-beg postao paša u periodu pisanja dokumenta

¹⁵ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu* II, 391.

¹⁶ U tadašnjem Duvnu je malo prije 1615. godine, kada je u *Putopisu na hadždž* spominje hadži Jusuf Livnjak, podignuta i Džudža Džaferova džamija, što znači da se naselje počelo da širi. I Evlija Čelebija spominje u Duvnu, koje navodi samo pod ovim imenom, jednu impozantnu džamiju i više mesdžida. E. Čelebi, *Putopis*, 194.

¹⁷ Drugi krak je vodio iz Splita Livanjskim poljem preko Kupresa i sastajao se nešto prije Sarajeva sa prvim krakom. Prema djelu J. Jirečeka o trgovačkim drumovima i putevima Srbije i Bosne u srednjem vijeku naveo M. Mujezinović, "Hadži Jusuf Livnjak i njegov putopis", *Život*, god. XXIII, knj. XLV, br. 4, Sarajevo, 1974, 441.

za koje se mislilo da se prvi put spominje u *Putopisu* Hadži Jusufa Livnjaka s početka XVII stoljeća. Trenutno dostupni hercegovački defteri ne omogućavaju nam provjeru na samome izvoru, kao i eventualne uporedbe. Ali, činjenica da se i džamija u Duvnu nazivala Lala-pašinom džamijom, svakako osnažuje pretpostavku da je ista ličnost vakif i livanjske i duvanjske džamije.¹⁸

Može se, dakle, reći i to da je greška u vezi s graditeljem džamije u Livnu napravljena prilično rano i da je prisutna već četiri stoljeća. I pored tog uvriježenog mišljenja, neki su autori iznosili drugačije podatke, tvrdeći da se radi o Mustafa-paši Sultanoviću (Sultan-zade).¹⁹ Međutim, postoji dokument mletačke strane koji razjašnjava i ovu pretpostavku. Marko Babarigo, u svom izvještaju po povratku u Veneciju s dužnosti kneza Splita, godine 1586., navodi da se u periodu vršenja te dužnosti (1583-1586) susreo sa novim kliškim sandžakbegom, Mustafa-begom, sinom jedne sultanove sestre i Pijale-paše, za kojega je naveo da je bio vrlo mlad, dvadesetak godina, te *gord i okrutan*.²⁰ Iako ovaj Mustafa-beg jeste *sultan-zade*, on se, na osnovu podatka o godinama, može isključiti, jer s obzirom na svoju mladost, teško da je mogao biti sandžakbeg Požege, a da je prije toga bio sandžakbeg Klisa. Uz to, on sigurno nije mogao biti legatorom dviju džamija, koje su, da bi uopće mogle biti upisane u aktualne popise iz 1585. godine, morale biti podignute koju godinu ranije.²¹ Za Mustafa-bega su neki autori tvrdili da je on sin, ili unuk, Rustem-paše i sultanije Mihrimah. Činjenica je da je Rustem-paša imao velike posjede u Kliškom sandžaku, posebno oko samog Klisa, a tu je posjede imala i sultanija Mihrimah, pa je bilo i za očekivati da se neki član njihove porodice nađe u tim krajevima na najvišim položajima. Ali to nije bio ovaj Mustafa-beg.²²

¹⁸ M. Mujezinović, *Islamska epigrafika III*, Sarajevo, 1998, 127-129. Duvanjska Lala-pašina džamija definitivno je uništena u II svjetskom ratu i nije obnavljana.

¹⁹ B. Zlatar, "O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću", *Prilozi*, god. XIV, br. 14-15, IIS, Sarajevo, 1978, 126.

²⁰ Grga, Novak (sabradio i obradio), *Commissiones et Relationes Venetae/Mletačka uputstva i izvještaji*, t. 4, god. 1572-1590, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium vol. 47, JAZU Zagreb, 1964, 380, 384.

²¹ Ako uzmemo u obzir datum iz tariha džamije u Livnu, vidjećemo da je u to vrijeme ovaj Mustafa-beg imao desetak godina.

²² Prema Selanikiju, koji je o takvom podatku sigurno bio potpuno tačno informiran, unuk Rustem-pašin, sin njegove kćerke Ajše i Semiz Ahmed-paše, bio je Kliški sandžakbeg Mehmed, koji je poginuo u bici pod Siskom 1593. godine. Selaniki Mustafa efendi, *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, pripremio Mehmet

Mislimo na Mustafu-bega, koji je 1585. godine upisan kao sandžakbeg Požege,²³ te malo zatim i bivši sandžakbeg Požege,²⁴ treba tražiti u ličnosti kliškog sandžakbega Mustafa-bega, koji se kao kliški sandžakbeg spominje 1576. godine.²⁵ Zasad ne znamo ko je bio ovaj Mustafa-beg, ali navedeni podatak svakako isključuje Lala Mustafa-pašu, zatim njegovog rođaka Mustafa-pašu, u to doba beglerbega Budima, koji jeste bio Kliški sandžakbeg, ali šesnaest godina ranije.²⁶ Mišljenja smo da svakako isključuje spomenutog Sultan-zade Mustafa-bega, zbog toga što je te godine bio premlad za tu ulogu. Ovaj kliški sandžakbeg Mustafa-beg je, zajedno sa svojim prethodnikom na tom položaju, Ferhad-begom Sokolovićem, potpisao protokol o određivanju granica i postavljanju graničnih znakova između Osmanskog carstva i Mletačke epublike, nakon Kiparskog rata.²⁷ On je na tom položaju bio do juna 1579. godine, kada je za kliškog sandžakbega bio postavljen Ferhad-beg, dok je sami Mustafa-beg vjerovatno već tada postavljen za sandžakbega Požege, kako ga navedeni defteri i spominju.

Kada se postavi pitanje kako je on mogao biti *lala*, smatramo da je moguće je da se radi o učitelju sultana Mehmeda III (1595-1603), sina Murata III, Mustafa-paši, kako ga je titulirao Pečevi. On je sultanu mogao biti učitelj u ranim godinama, kada je još bio samo princ, a Mustafa samo beg. Lale Mehmeda III bili su, u različitim periodima, Ramazan-paša, Mehmed-paša iz Manise, Ali-paša, Mustafa-paša, te drugi drugi Mehmed-paša, iz porodice Sokolović. Takođe je vrlo vjerovatno da je Mustafa-beg titulu paše i odgovarajući položaj dobio stupanjem svog nekadašnjeg učenika na prijestolje. To se upravo slaže sa podacima popisa, jer se ta titula spominje tek u popisu iz 1604. godine. Za Mustafa-pašu K. Z. Taš navodi sljedeće, citirajući Pečeviju:

“Mustafa Paşa: Lalalığı ile ilgili olarak Peçevi,²⁸ II. Selim’in lalası Kara Mustafa Paşa hakkında bilgi verirken kendisinden bahsetmektedir.

İpşirli, TTK Ankara, 1999, 321. Mehmed je na taj položaj očito postavljen nakon Mustafa-bega Pijalepašića.

²³ BOA TTD No. 622/

²⁴ *Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu II*, 390-391

²⁵ G. Novak, *Commissiones et Relationes...*, 187.

²⁶ Elma Korić, *Životni put prvog beglerbega Bosne. Ferhad-paša Sokolović (1530-1590)*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XLIV, Sarajevo, 2015, 40.

²⁷ Maria Pia pedani Fabris, *I “Documenti Turchi” dell’ Archivio di Stato di Venezia*, Roma, 1994, 214, 215. E. Korić, *Životni put prvog beglerbega Bosne ...*, 94, 95.

²⁸ Peçevi, c. I, 273, prema: Kenan Ziya Taş, *Osmanlılarda Lalalık Müessesesi*, Isparta, 1999, 118.

“Eğri Fatihi III. Mehmed hazretlerinin lalası olan başka bir Mustafa Paşa'nın oğlu rahmetli Korkut Bey'den duymuşumdur ...”²⁹

Mustafa-beg, kasniji Mustafa-paša, svakako je postao lala, pa se džamija tek nakon toga počela zvati Lala-pašinom džamijom. Vjerovatno prvi spomen ovog naziva nalazimo u *Putopisu* Jusufa Livnjaka, u kojem on navodi da je bio mujezin u Lale-pašinoj džamiji.³⁰ Naglašavamo da Livnjak nije naveo lično ime Lala-paše. Taj podatak potiče tek iz 1615. godine. Ipak, to je, u nedostatku dovoljno provjerenih informacija, dalo povoda da se džamija pripiše najpoznatijem *lali* sa ovih prostora – Lala Mustafa-paši Sokoloviću.

LALA MUSTAFA PASHA – THE SANJAKBEY OF KLIS AND THE ENDOWER OF THE LIVNO MOSQUE?

Abstract

One of the members of the Sokolović family who reached the most senior positions in the Ottoman state and who probably never returned to his homeland once he left for Istanbul was Lala Mustafa Pasha Sokolović. Our historiography has accepted the claim that he was the administrator of the *sanjak* of Klis in the period 1574-1577, and that in Livno, the unofficial centre of the *sanjak*, he commissioned a mosque, ascribe to him almost from the time of construction. Using primary sources, this paper demonstrates that none of these claims are true.

Key words: history, Ottoman Empire, 16th century, the Sokolović family, Lala Mustafa Pasha Sokolović, the Livno mosque, the Duvno mosque.

²⁹ “Da je lala njegovog veličanstva Mehmeda III, osvajača Jegra, bio jedan drugi Mustafa-paša, čuo sam od njegovog sina, rahmetli/umrlog Korkut-bega.”

³⁰ M. Mujezinović, “Hadži Jusuf Livnjak i njegov putopis”, 476. U originalu *Putopisa* termin *lala* upisan je kao *lale*, sa *okruglim he* umjesto *elifa* na kraju, ali možemo pretpostaviti da je to mogla biti greška pisara ili prepisivača. *Lala* je osoba koja je učitelj sultanove djece, a njih je bilo priličan broj; kako su uživali poštovanje na dvoru, mogli su biti postavljeni na različite visoke položaje.

IZVORI I LITERATURA

- Ankara, Tapu ve Kadastro Arşivi Tapu Tahrir Defteri (TK TTD) No. 475. (Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1604.)
- Istanbul, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri (BOA TTD) No. 622. (Opširni popis Kliškog sandžaka iz 1585. godine)
- Opširni katastarski popis za oblast Hercegovu iz 1585. godine*, II. Dešifrirao i sa osmansko-turskog jezika preveo i naučno obradio Ahmed S. Aličić, Sarajevo, 2014.
- Aličić, Ahmed, "Livanjske džamije. Prilog povijesti Livna", *Biblioteka Glasnika islamske vjerske zajednice NDH*, sv. 5, Sarajevo, 1941.
- Evlija, Čelebija, *Putopis*, preveo Hazim Šabanović, "Sarajevo-Publishing", Sarajevo, 1996.
- Turan, Şerafettin, "Lala Mustafa paşa hakkında notlar ve vesikalar," *Belleten*, c. XXII, Ankara, 1958.
- Bayram, Sadi, "Lala Mustafa Paşa'nın Artvin'deki 1563 tarihli vakfiyesi", *Karadeniz Araştırmaları*, s. 6 (yaz 2005).
- Eravci, H. Mustafa, "Gelibolulu Mustafâ 'Âlî'nin Nushatü's-Selâtinde 1578-79 Trans-Kafkas Seferine dair Eleştiriler ve bunların Tarihi Önemi", *Sosyal Bilimler Dergisi* c. III, s. I, 2001.
- Hafizović, Fazileta, "Novi podaci o vakufu/legatu Benlu-age u Đakovu", *Scrinia Slavonica* 14, Slavonski Brod, 2014.
- Korić, Elma, *Životni put prvog beglerbega Bosne. Ferhad-paša Sokolović (1530-1590)*, Orijentalni institut, Posebna izdanja XLIV, Sarajevo, 2015.
- Kütükoğlu, Bekir, "Lala Mustafa Paşa", *TDV İslam Ansiklopedisi*, yıl 2003, cilt 27.
- Mujezinović, Mehmed, "Hadži Jusuf Livnjak i njegov putopis", *Život*, god. XXIII, knj. XLV, br. 4, Sarajevo, 1974.
- Mujezinović, M, *Islamska epigrafika Bosne i Hercegovine III*, Sarajevo, 1998.
- Novak, Grga (sabradio i obradio), *Commissiones et Relationes Venetae/Mletačka uputstva i izvještaji*, t. 4, god. 1572-1590, Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium vol. 47, JAZU Zagreb, 1964.
- Özkarıcı, Mehmet, "Gaziantep Lala Mustafa Paşa Külliyesi", *Vakıflar Dergisi* 1995.
- Pedani Fabris, Maria Pia, *I "Documenti Turchi" dell' Archivio di Stato di Venezia*, Roma, 1994.

Selaniki, Mustafa efendi, *Tarih-i Selânikî* (971-1003/1563-1595), I, pripremio Mehmet İpşirli, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

Šabanović, Hazim, “Bosanski namjesnik Ferhad-beg Vuković-Desisalić”, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, knj. IV-1, Beograd, 1957.

Taş, Kenan Ziya, *Osmanlılarda Lalalık Müessesesi*, Isparta, 1999.

Zlata, Behija, ”O nekim muslimanskim feudalnim porodicama u Bosni u XV i XVI stoljeću”, *Prilozi*, god. XIV, br. 14-15, IIS, Sarajevo, 1978.

INTERNET

Kara, Mustafa, Lala Mustafa Paşanın Hayatı”, “Lala Mustafa Paşanın katıldığı seferler”. <http://akademiktarih.com> (pristupljeno 20.6.2017.)